

Sürenin nüzûl sebebine gelince, Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre, şeytanların sernadan haber almaktan men edildiği bir dönemde Hz. Peygamber ahabından birkaç kişiyle birlikte sük-ı Ukâz'a doğru gidiyordu. Semadan kovularak geri dönen şeytanlara kavimleri neden hiçbir haber getiremediklerini sorunca onlar da engellendiklerini ve üzerlerine alevlerle saldırıldığını söylediler. Bunun üzerine kavimleri onlardan bunun sebebini her tarafta araştırmalarını istedi. İçlerinden Ti-hâm'e doğru ilerleyenler, sük-ı Ukâz'a gitmek üzere Nahle'de bulunan Hz. Peygamber'in olduğu yere varmışlardı. Bunlar, o sırada ahabına sabah namazını kıldırmakta olan Resûl-i Ekrem'in okuduğu Kur'an âyetlerini işitince haber almalarını engelleyen şeyin ne olduğunu anlayarak geri döndüler ve kendilerini hayran bırakan Kur'an'a inandıklarını, artık rablerine hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarını açıkladılar. (Buhârî, "Ezân", 105, "Tefsîr", 72). Bu rivayet bazı hadis kaynaklarında, Buhârî'de yer almayan, "Resûlullah cinlere ne Kur'an okumuş ne de onları görmüştür" cümlesiyle başladığından (Müslim, "Şalât", 149; Tirmizî, "Tefsîr", 70), söz konusu olayda Hz. Peygamber'in kendisinden Kur'an dinleyen cinleri görmediği anlaşılmaktadır. Gerek Cin süresinin ilk iki âyetinde, gerekse konu ile ilgili diğer âyetlerde (el-Ahkâf 46/29-31) bu hususta bir açıklık bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu tür rivayetlerden, Hz. Peygamber'in cinleri hiçbir zaman görmediği gibi bir sonuç çıkarmak da gerekli değildir. Mî'racda rabbini gördüğü bazı âlimlerce kabul edilen ve en büyük meleklerden biri olan Cebrâil ile sürekli görüşen Hz. Peygamber'in cinleri ve şeytanları görmüş olması da tabiidir. Ayrıca konuyla ilgili çeşitli rivayetlerden ve bilhassa Abdullah b. Mes'ûd'dan gelen hadislerden, Hz. Peygamber'in cinlere de vahyi tebliğ etmek için değişik zamanlarda altı defa kendilerine Kur'an okuduğu anlaşılmaktadır (Kurtubî, XIX, 3-5; Âlûsî, XXIX, 83; Tecrid Tercemesi, II, 766-767; X, 46-48).

Sürenin muhtevası Allah'ın birliği, yüceliği, gizli âşikâr her şeyi hakkıyla bildiği, cinler hakkında abartılmış bilgi ve inançların yanlışlığı ve asılsızlığı, Kur'an vahyinin cinler üzerindeki etkisi ve âhiret hayatının kesin olduğu gibi hususlardır. Bu gerçekler, süre içindeki çok

kesin ifadelerle gözler önüne serilmiştir. Buna göre cinlerin de mümini, kâfirini, iyisi ve kötüsü vardır. Allah'a inanmayan cinler de tıpkı insanların kâfirleri gibi cehennemden yakıtı olacaktırlar. İnanan insanların onlardan çekinmesine gerek yoktur. Çünkü onlar, Allah'a sığınanlara ve O'nun koruduklarına hiçbir zarar veremezler, kendilerine sığınanlara da bir fayda sağlayamazlar. Zaten Kur'an geldikten sonra cinler eskisi gibi etkili olamamaktadır. Cinlerin gaybı bildikleri ve her şeyden haberdar oldukları sanılmamalıdır. Allah, murad ettiği peygamberler hariç, kendi gayb bilgisine kimseyi muttali kılmamıştır. Âhiretteki azap ve mükâfat dahil olmak üzere Allah'ın vahiy yoluyla bildirdiği her şey gerçekleştirecektir.

Sürenin ilk yarısında cinlerin diliyle ifade edilmiş olan dinî gerçekler, ikinci yarısında ya doğrudan ilâhî ifadeler şeklinde veya Hz. Peygamber'e söyletilmek suretiyle tekrar dile getirilir. İlk bakışta aynı şeyleri tekrar eder nitelikte görünen bu ikinci grup âyetin sürede yer alışı, vahiy bilgisinin -cinlerin elde ettikleri de dahil- her türlü bilgi ve habere üstünlüğünü vurgulama ve sıradan bir bilgi olmadığını belirtme hikmetine bağlı olmalıdır. Nitekim ilk çağlardan beri cinlerden bilgi toplama peşinde koşanlar ve bu uğurda ömür tüketenler, bütün insanlığın değil bir tek insanın hidayetine yetecek kadar bilgi birikimi elde edememişlerdir. Ortaya koydukları bazı bilgi kıvrımları ise son derece çelişkili ve tutarsız şeylerden ibarettir.

Cin süresini okumanın faziletlerine dair Sa'lebî ve Vâhidî gibi bazı müfessirlerce Übey b. Kâ'b'den rivayet edilen ve daha sonraki bazı tefsirlerde yer alan, "Kim Cin süresini okursa kendisine Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanan ve inanmayan bütün cinlerin sayısınca köle âzat etmişcesine sevap verilir" (Zemahşerî, IV, 633) anlamındaki hadisin mevzû* olduğu kabul edilmiştir (Zerkeşî, I, 432).

Cinlerin insan türünü etkilediği ve onların sağlığına zarar verdiği inancıyla, cin şerrine mâruz kaldığı kabul edilen bazı hastaların üzerine Cin süresinin kırk bir defa okunması, süre içinde beş defa tekrarlanan "ahadâ" kelimelerinde hastaya üflenmesi bazı yörelerde benimsenen bir usuldür. Ancak İslâm literatü-

ründe bununla ilgili olarak güvenilir herhangi bir kayıt mevcut değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Ezân", 105, "Menâkıbü'l-enşâr", 32, "Tefsîr", 72; Müslim, "Şalât", 149; Tirmizî, "Tefsîr", 70; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 421-422; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 622-633; İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-me'sir*, VII, 387-389; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXX, 148-170; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 1-31; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 432; Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî*, XXIX, 81-100; *Tecrid Tercemesi*, II, 756-767; X, 46-50; XI, 60-64; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 5381-5417; Kâzım Öztürk, *Kur'anın 20. Asra Göre Anlamı*, İzmir 1976, II, 169-199; Mehmet Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, İstanbul 1987-89, II, 774-776; VIII, 3608-3611.

EMİN IŞIK

CİNÂNİ

(جنانی)

(ö. 1004/1595)

Divan şairi.

Bursa'da doğdu. Asıl adı Mustafa, babasının adı Mehmed'dir. Latin harfleriyle yazılmış bazı eserlerde mahlası Cenânî şeklinde gösterilmekteyse de *Cilâü'l-kulûb* adlı mesnevisinin sonunda mahlasının Cinânî olduğunu bizzat kendisi belirtmektedir.

Küçük yaşlarda tahsile başlayan Cinânî 966'da (1558-59), bu sırada Manisa müderrisi ve müftüsü olan Muallimzâde'den mülâzemet alarak medrese tahsilini tamamladı. Hocasının Rumeli kazaskerliği sırasında onun yanında kalem kâtipliği yaptı. Bir müddet Karesi'de *kas-sâm** olarak da bulunan şair daha sonra ilmiye sınıfına geçti. 989'da (1581) Mâlûlzâde Mehmed Efendi'nin yerine meşihata getirilen Çivizâde tarafından 994'te (1586) Köseler Medresesi'ne tayin edildiği bir tarih manzumesinden anlaşılmaktadır. Cinânî aynı yılın sonlarına doğru Bursa'daki İvaz Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Bir ara bu medresedeki görevinden azledildiyse de Muharrem 1003'te (Ekim 1594) tekrar aynı medreseye tayin edildi. Cinânî buradaki görevi sırasında vefat etti ve Hamza Bey Mezarlığı'na defnedildi. Tezkirelerde vefatı dolayısıyla yazılmış birçok tarih manzumesi bulunmaktadır.

Cinânî şiirlerinde kalabalık ailesinin ihtiyaçlarını karşılamada çektiği sıkıntıları ifade etmiş, ancak ailesi hakkında fazla bilgi vermemiştir. Kendisinin bildirdiğine göre ilmiyeye mensup olan

CİNÂNÎ

bir kardeşi 995'te (1587) vefat etmiştir.

Kaynaklara göre Cinânî Türkçe, Arapça, Farsça şiirler yazmış ve hat sanatıyla da meşgul olmuştur. Hoşsohbet ve nüktedan bir kişi olup hikâye ve kıssa anlatmakla da şöhret bulmuştur. Eserlerinde mevcut bilgilerden anlaşıldığına göre çok şişman ve sağ gözünden rahatsız olan Cinânî'nin bu fizikî kusurlarıyla ilgili birçok latifesi vardır.

Eserleri. 1. *Divan*. Oldukça hacimlidir. Başta III. Murad ve III. Mehmed olmak üzere devrin ileri gelenlerine kasideler sunan şair onlardan çeşitli vesilelerle câizeler talep eder. Divanının önsözünden, eserinin tertibine dostu Âzerî Çelebi'nin sebep olduğu anlaşılmaktadır. Çok sayıdaki kaside ve gazelleri yanında şaire asıl şöhretini kazandıran şiirleri, 100'ün üzerindeki tahmis ve tesdisleridir. Cinânî şiirlerinde birçok tarihî şahsiyetten bahsetmiş, 177'si Türkçe, 33'ü Farsça olmak üzere 210 tarih manzumesinde özel hayatına dair ve çağdaşı olan pek çok şair hakkında dikkate değer bilgiler vermiştir. Çok sayıdaki latife ve manzum mektupları ise onun mizahî tabiatını yansıtmaktadır. Altmış üç Farsça manzumenin de bulunduğu divanının bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 3096). Eser üzerinde Cihan Okuyucu tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır (bk. bibl.). 2. *Riyâzû'l-cinân*. 986'da (1578) tamamlanıp III. Murad'a sunulan yaklaşık 3300 beyitlik bu mesnevi, Âzerî Çelebi'nin teşvikiyle tamamlanmış ahlâkî ve didaktik bir eserdir. Nizâmî'nin *Mağzenü'l-es-râr*'ına nazîre olarak kaleme alınan mesnevi, on bölümlük bir girişten sonra yirmi "ravza"ya ayrılır, sonunda da hâtime ve dua bölümleri bulunur. Birçok yazma nüshası mevcut olan eserin iki nüshası İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 3659) ve Millet (nr. 1149) kütüphanelerinde bulunmaktadır. 3. *Bedâi'ü'l-âsâr**. Konularını yerli hayattan aldığı için önemli sayılan mensur bir hikâye mecmuasıdır. Bir nüshası Paris Bibliothèque Nationale'dedir (Ancien Fonds Turc, nr. 385). 4. *Cilâû'l-kulûb**. Taşlıcalı Yahyâ'nın *Kitâb-ı Usûl* (*Usulnâme*) adlı mesnevisine nazîre olarak kaleme alınmış ahlâkî ve didaktik bir eserdir. *Cilâû'l-kulûb* Mustafa Özkan tarafından giriş, inceleme ve sözlük ilâvesiyle yayımlanmıştır (İstanbul 1990).

Cinânî'nin hamse sahibi olduğuna dair rivayetler ise doğru değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kınalızâde, *Tezkire*, I, 266; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 173-174; Riyâzî, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2871, vr. 346^a; Baldırzâde Mehmed, *Vefeyât-ı Bursa*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4560, s. 49; *Keşfü'z-zunûn*, II, 169; *İzâhu'l-meknûn*, I, 229; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vuşûl ilâ şabakâti'l-fühûl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, II, vr. 379^a; a.mlf., *Fezleke*, s. 72-73; Rızâ, *Tezkire*, İstanbul 1316, s. 25; Belîğ, *Güldeste*, s. 397; Şeyhî, *Vekâiyü'l-fuzalâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2142, vr. 61^a; Mehmed Râşid, *Züb-detü'l-vekâyi' der-Belde-i Celîle-i Bursa*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih kısmı, nr. 89, s. 143, 144; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 48^a; Mehmed Tefvik, *Mecmûa-i Terâcim*, İÜ Ktp., TY, nr. 192, vr. 14^a; Osmanlı Müellifleri, II, 169; Hammer, *GOD*, s. 62, 63; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1018, 1024-1026; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 32; Cihan Okuyucu, *Cinânî: Hayatı-Eserleri, Divanının Tenkidli Metni* (doktora tezi, 1985), İÜ Ed.Fak.; a.mlf., "Mustafa Cinânî ve Bedâi'ül-âsâr", *TED*, sy. XIII (1987); a.mlf., "Cinânî'nin Riyâzû'l-cinânî", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 3, Kayseri 1989, s. 499-517; Mustafa Özkan, *Cinânî-Cilâû'l-kulûb* (Giriş-Inceleme-Metin-Sözlük), İstanbul 1990, s. 20-40; a.mlf., "Cinânî: Hayatı ve Eserleri", *KAM*, XVI/4 (1987), s. 25-49; F. Köprülü, "Meddahlar", *TM*, I (1928), s. 26; R. Ekrem Koçu, "Meddah", *İst. A*, VII, 3489-3490; Ziya Bakircioğlu, "Cenânî (Bursalı)", *TDEA*, II, 49.

CİHAN OKUYUCU

CİNÂS

(الجناس)

Belâgatın bedî' kısmında yer alan bir söz sanatı.

Sözlükte "iki şeyin birbirine benzemesi" anlamında masdar olan cinas, edebiyat terimi olarak anlamları farklı, yazılış veya söylenişleri (sesleri) aynı yahut benzer olan kelimelerin nazım ve nesirde bir arada kullanılması yoluyla yapılan söz sanatını ifade eder. Buna *tecnîs* de denir. Sünbülzâde Vehbî'nin, "Eyleme vaktini zâyî' deme kış yaz oku yaz" mısraındaki mevsim mânasına olan birinci "yaz" ile "yazmak" masdarından emir olan ikinci "yaz" cinas için bir örnek teşkil etmektedir. "Zalim sultanı ziyaret eden, kükreyen aslanı ziyaret eden gibidir" (زائر السلطان الجائر كزائر الليث الزائر) sözünde "ziyâret" masdarından ism-i fâil olan birinci ve ikinci "zâir" kelimeleriyle "kükremek" anlamına gelen "zeîr" masdarından ism-i fâil olan üçüncü "zâir" kelimesi arasındaki benzerlik cinasın bir diğer örneğidir. "Padişah onun hakkını verdi" (شاه داد اورا داد) cümlesinde "hak" anlamında isim olan birinci "dâd" ile "vermek" (دادن) masdarından üçüncü tekil şahıs olan ikinci "dâd" da cinas için örnek olarak gösterilebilir.

Cinânî divanının ilk iki sayfası (İÜ Ktp., TY, nr. 3096) ile Cinânî'nin *Riyâzû'l-cinân* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1833)

